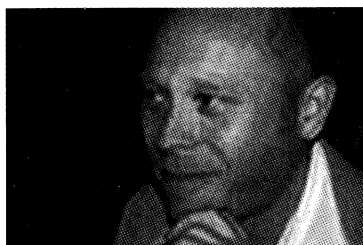

Vanlighet som väcker begär

MATTIAS FRIHAMMAR är etnolog, verksam vid Stockholms universitet och Mångkulturellt centrum, Fittja. Våren 2010 kommer hans avhandling *Ur svenska hjärtans djup*. En etnologisk studie av kunglighet i 2000-talets Sverige.

När jag sökte till forskarutbildningen i etnologi för att genomföra en större studie av nutida kunglighet inledde jag min forsknings-skiss med ett exempel ur Mats Lindquists avhandling *Klasskamrater* (1994). Där beskriver Lindquist hur Sala arbetarkommun år 1908 uppmanar arbetarna att inte ställa upp i hyllningarna av kung Gustaf V då han besökte staden. Många arbetare slöt ändå upp i hyllningarna. Jag använde exemplet i Lindquists avhandling för att peka på en paradox: Det monarkiska statskicket upplevdes som orättfärdigt, men kungen, den främste representanten för detsamma, föreföll äga en sällsynt lockelse som vann över den ideologiska övertygelsen.

Nu är det inte 1908 utan 2009, och tiderna har förändrats. För att uttrycka det med Richard Handler är "människor inte längre nödvändigtvis definierade utifrån sin position i den sociala hierarkin" (Handler 1986:3, min översättning). Uttryck av underordning ingår inte i den naturliga repertoaren, meriter hyllas mer än ursprung och ojämlikhet betraktas som ett problem. Trots det verkar kungligheten äga samma lockelse, och monarkin står stark och intresset för familjen på tronen förefaller i det närmaste outtömligt.

EN RIMLIG KUNGLIGHET

"Kunglig" är en tydligt artikulerad social kategori, men (till skillnad från till exempel "man", "barn", "polis", "klasskamrat") saknas vardagligt inarbetade handlings-manuskript. Kunglighet känns igen från sagor där kungar möter sina undersåtar, men för de flesta personer hör ett möte med en kunglighet till ovanligheten. Hur görs ett verkligt möte med en kunglighet rimligt? Jag hämtar i

den här artikeln exempel ur kapitlet Moderna undersåtar i min avhandling, i vilket möten mellan kungligheter och vanligt folk står i centrum. Grundfrågan i kapitlet är hur själva kungligheten upprättas i ett direkt möte mellan en medborgare och en kunglig person. Det handlar om kunglighetens performativitet, eller enklare uttryckt, vad det är som särskiljer möten med kungligheter från möten med andra personer.

Två teman går igen i berättelser om kungliga möten, och samspelar när kungligheten upprättas. Det första temat handlar om den extraordinära ram som omger de kungliga, och lyfter fram dem som just kungliga. Det andra temat handlar om det åtråvärda i att komma bakom den kunglighet fasaden. Då är det tvärtom de kungliga personernas vanlighet som står i centrum och väcker begär. Nedan ska jag visa hur kunglighet upprättas genom ett växelspel mellan dessa två teman.

I SLOTT OCH DJUNDEL

En journalist som i sitt arbete återkommande intervjuat personer ur kungafamiljen beskriver vilka problem det kan medföra. Jag intervjuade honom i ett pampigt bibliotek i Ingenjörsvetenskapsakademiens lokaler på Grev-Turegatan i Stockholm.

I övrigt är det så att man, som nu, man sitter i ett bibliotek, det är en speciell miljö och det är det ofta i de sammanhangen också, du går upp på Slottet så är det tjocka mattor, ekande salar, långa korridorer, folk som står och håller vakt, det är klart att på något sätt så formar det ju också stämningen, man blir liksom lite sådär, ja man blir kanske lite mer formell själv, mer eller mindre omedvetet.

I svaret står de exklusiva, pampiga miljöerna i vägen för ett bra journalistiskt arbete. Den närmast museala inramningen distanserar personerna från varandra, och får den drivne journalisten gå in i en for-

mell, och servil, roll. När journalisten senare under intervjun beskriver ett lyckat reportage låter det i stället så här:

Sen var vi en gång i Malaysia, var vi söder om Kotakinobukten, i Östmalaysia där Mattias Klum, naturfotografen höll till, och då var vi ju längst ut i regnskogen, jag menar blodiglarna kröp lika gärna på alla, oavsett om ditt blod var blått eller rött höll jag på att säga, så gillar iglarna det, jag vet inte i vilken utsträckning de fick blodiglar på sig, men, det var fuktigt och det var varmt och svetten rann på oss allihopa och då på nåt sätt kommer dom lite närmare, och man kan få bra bitar.

Här lyfts det nära, det vanlig fram som eftersträvarsvärt. Situationen är exklusiv på sitt sätt, på en plats få förunnat att besöka, men det är inte det extraordinära i förhållandet som lyfts fram, utan det är djungelns oförädlade och naturliga prägel. I djungeln kan det extraordinära i den kungliga statusen lyftas fram utan att framstå som ytlig. Betraktat som scenografier blir skillnaden mellan slottet och djungeln tydlig, men kanske med en oväntad konsekvens. Slottet, med sin rekvisita av "tjocka mattor, ekande salar, långa korridorer, folk som står och håller vakt" som skulle kunna tänkas accentuera det kungliga, blir ett problem när mötet mellan journalisten och kungen ska etableras och skildras. Den majestätiska, kungliga inramningen är så kraftfull att det blir en kulturell kortslutning, och rapporteringen om kungligheterna blir inte längre intressant. Rollerna blir så pass accentuerade att människan bakom rollen suddas ut. Den orörda, vilda naturen fungerar bättre som fond. Skillnad upprättas inte i djungeln genom yttre markörer. I stället tar journalisten till ett välbekant bildligt uttryckt för att beskriva olikheten mellan kungliga och andra. Genom formuleringen "oavsett om ditt blod var blått eller rött" förläggs

skillnaden till själva de fysiska kropparnas beskaffenhet. Med den nutida människans distanserade reflekterande sätt att argumentera¹ hänvisar journalisten till en föreställning om de kungligas blåa blod, samtidigt som han distanserar sig från den, genom att lägga till "höll jag på att säga". Det blåa blodet är en föreställning om den kungliga exklusiviteten, men det är en föreställning, en modern fantasi, som inte går att tro på, men ändå materialiserar sig i de kungliga kropparna.

VÖRDNAD SOM VARUMÄRKE

I en intervju med en av de tjänstemän som var ansvarig för ett kungligt besök i en kommun berättar han att han noterat en vördnad hos dem som mött de kungliga under besöket. Jag frågar då:

Mattias: Vad tror du det beror på den här vördnaden som vi pratade om förut? Känner du själv av den när du står i närheten av kungen?

Tjänsteman A: Ja, asså det är ju, det är lite lustigt också det där för att, första delen asså, när, innan man inom citationstecken lärde känna kungen lite, så är det ju väldigt vördnadsfullt, och sen så sen så faller det där hos alla lite grann under dan, när människor blir mera människor, när den där fasaden och ytan krackelerar lite grann och skämten och så där kommer igång och, eh han skämtar tillbaka, han frågade, vi råkade, jag höll mig väldigt diskret i bakgrunden hela dan, va, men så på restaurangen så hade jag gått ut och ställt mig för att kolla att dörrarna var öppna och allting funkade utanför. Och så kom han som nummer två, och frågade mig liksom; "Åh, var är själva restaurangen och dom andra?", och då tänkte inte jag på honom som kung direkt, utan det blev ett annat läge. Vördnaden är ju kring den där, eh, uppbyggda speciella, det här som är liksom, kungahuset, och som kanske gör att ehh, ehh... Skulle det försvinna så försvann, blev kungen för modern, blev kungahuset för modernt, så försvinner kanske den där speciella

känslan, så att distansen och allt det där måste nog finnas om dom ska upprätthålla sin...

Mattias: Sitt varumärke²

Tjänsteman A: Ja, sitt varumärke, precis.

Vördnaden förläggs till yttre omständigheter som bygger upp det "speciella" och skapar distans. Skulle de försvinna så skulle kanske "den där speciella känslan" försvinna. Men den "speciella känslan" är svårfångad för tjänstemannen, han tvekar och kommer inte vidare i sitt resonemang. Det hela lossnar när jag erbjuder det sammanfattande begreppet "varumärke".

Ett varumärke är ett företagsekonomiskt begrepp som vunnit mark inom andra områden (se t.ex. Galli 2005) och kan definieras som ett namn eller ett tecken som används för att identifiera en produkt eller tjänst. Vördnaden blir kunglighetsens varumärke, och kan alltså betraktas som en produkt eller en tjänst som kungligheten tillhandahåller. Genom att föras in i en ekonomisk förståelseram blir vördnaden rimlig för tjänstemannen att förhålla sig till. Men det är vanligheten, snarare än vördnaden, som lever kvar i minnet och som det berättas om. När "fasaden och ytan krackelerar" och "människor blir mera människor" blir det "ett annat läge", ett läge som jag tolkar som den åtråvärda vanligheten, bakom den kungliga fasaden.

TITULATURENS TRYGGHET

Den vanligaste beskrivningen av ett möte med en kunglig person jag mött i min undersökning är att det varit lättsamt, roligt eller på annat sätt positivt. Den enda uppenbara skillnaden mellan att träffa en vanlig person, helt enkelt en jämlike, och en kunglig, helt enkelt en ojämlike, är sät-

tet att tilltala varandra. Så här resonerar Tjänsteman B (från samma kommun som Tjänsteman A) om att användningen av tilltalet "Ers Majestät":

Alltså frågan kom ju, jag vet att Platsansvarig ute på Kungsfältet tyckte att det kändes lite... han ville verkligen försäkra sig om att det var på det här sättet, och nån på vägverket sa också att... Men jag tror att mycket i det här, alltså bara man vet hur det ska vara. Och vi gjorde ju så att vi ställde frågan direkt till hovet; hur gör man, hur liksom... Och de liksom: "Det som är korrekt är att man säger Ers Majestät vid första tilltal och sedan går det bra med Kungen och Drottningen". Och när man liksom meddelade det, för det ger en säkerhet i mottagande så jag tror de flesta var bara nöjda med att veta att nu är det det här som gäller och sen så känner de sig trygga i det. Jag tror att de känner sig mer otrygga om vi inte hade sagt någonting om hur tilltalet skulle gå till. Då tror jag att man hade funderat jättemycket på välkommandet och inledningen och vad ska jag säga. För jag inbillar mig i alla fall att det gav en säkerhet till dem som var engagerade att veta.

Tjänstemannen säger att kunskapen om hur de kungliga ska tilltalas blir en trygghet. Behovet av säkerhet uppkommer eftersom det saknas en inarbetad gestaltning av skillnaden mellan de kungliga och de vanliga och då blir situationen svår att hantera. Titulaturen kommer in som en ledstång att hålla sig i. När skillnaden mellan "de kungliga" och "vanliga människor" blir verbalt konkretiserad, blir den hanterbar. Kungligheten blir "oskyldigt överordnad", för att använda statsvetaren Cecilia Åses formulering (2009:67ff). Men titulaturen blir, trots allt, ett sätt att gestalta underordning. Genom att fråga hur man ska tilltala vissa personer – och sedan tillämpa det – accepteras en tydlig hierarki. Men om den hierarkin erkänns spegla en faktisk ojämlikhet, blir den svår att jämkas in i den rådande jämlikhetsreto-

riken. Lösningen blir att etablera en överenskommen formell ram, inom vilken titulaturen får sin mening. "Det som är korrekt är att man säger Ers Majestät" säger tjänstemannen, och genom att böja sig för konventionen, och inte personen, undanröjs obehaget i att (visserligen bara i tal) visa underdanighet. Bakom den formella ramen kan ändå begäret efter ett möte mellan vanliga människor hållas levande.

MODERNA UNDERSÅTAR

Upprättandet av en kunglig extraordinär ram och begäret efter kungliga personers vanlighet är verksamma komponenter i den process som skapar en meningsfull kunglighet. Både inramningen och de agerandes roller behövs för att göra mötet trovärdigt. Ett spännande faktum, och något som jag ägnar en fördjupad diskussion i avhandlingen, är att sammansmältningen av de två temana accentuerar förståelsen av de kungliga som sociala rollspelare bland andra, samtidigt som detta rollspel måste förnekas för att kungligheten ska kännas äkta. Den moderna undersåten är själv med och bygger upp den kungliga fasaden, kanske just för att få stilla sin egen längtan att få en glimt bakom densamma.

NOTER

¹ Se till exempel vidare Billig 1991 och 1998, Žižek 2001 för en fördjupande diskussion om den nutida människans reflexiva hållning och sätt att tänka.

² Min fölfråga uppkom spontant och var inte uttryck för någon forskarstrategi att pröva om detta begrepp var gångbart i talet om kungligheter. Som fältarbetande etnolog är man del av sitt fält,

och det jag undersöker är föreställningsvärldar och meningsskapande som jag själv är del av.

REFERENSER

- Billig, Michael, 1991. *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
 Billig, Michael, 1998. *Talking of the Royal Family*. London: Routledge.
 Handler, Richard, 1986. "Authenticity." In: *Anthropology Today*, Vol. 2, No 1 (Feb. 1986), 2–4.
 Lindqvist, Mats, 1994. *Klasskamrater: Om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920*. Stockholm: Carlssons.
 Žižek, Slavoj, 2001. *Ideologins sublima objekt*. Göteborg: Glänta.
 Åse, Cecilia, 2009. *Monarkins makt. Nationell gemenskap i svensk demokrati*. Stockholm: Ordfronts förlag.

SUMMARY

Ordinariness that Arouses Desire
 (Vanlighet som väcker begär)

In this article I examine meetings between ordinary people and royals in contemporary Sweden, particularly focusing on the process that makes the royal encounter a special occurrence. Accordingly, I will show how encounters between royals and ordinary people are surrounded by an extraordinary frame, which is established by the ordinary participants, more or less consciously. This frame is then contrasted with assumptions, and experiences, of the ordinariness of the royals. The royal magnificence is accepted as fabricated exhibit – and as such it is nothing but an accepted illusion. But this illusion puts ordinariness on a certain display, making the commonplace and trivial shine in a sensational, royal light.

Keywords: ordinariness, royal encounter, frame, journalism, royal blood, reverence, brand, hierarchy, social role, modern subject, royalty, titulature.

Mattias Frihammar, Ethnology, Department of Ethnology, History of Religions and Gender Studies, Stockholm University, Stockholm, Sweden.